

ОХОРОННІ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ ЗА УЧАСТЮ СУДІВ

PROTECTIVE ADMINISTRATIVE-LEGAL RELATIONSHIPS INVOLVING COURTS

Наконечна Г.Я.,

*кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри цивільно-правових дисциплін
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*

У статті розглянуто поняття охоронних адміністративних правовідносин. Охарактеризовано їх основні види, визначено основну мету та завдання охоронних правовідносин, тобто їх спрямованість. Визначено основні ознаки охоронних відносин, які виникають у діяльності суду.

Ключові слова: охоронні правовідносини, суд, дисциплінарна відповідальність, суддя, правопорушник.

В статье рассмотрено понятие охранительных административных правоотношений. Охарактеризованы их основные виды, определена основная цель и задачи охранительных правоотношений, то есть их направленность. Определены основные признаки охранительных отношений, которые возникают в деятельности суда.

Ключевые слова: охранительные правоотношения, суд, дисциплинарная ответственность, судья, правонарушитель.

The article considers the definition of the notion "protective administrative-legal relationships". The author focuses on the main types and characteristic features of these relationships, major aims and tasks of them, and areas of application. The emphasis is laid on the protective legal relations occurring in work of the court.

Key words: protective legal relationships, court, disciplinary responsibility, judge, offender.

Важливою гарантією здійснення правосуддя є захист від імовірних порушень чинного законодавства та вчинення протиправних дій.

В юридичній літературі по-різному підходять до визначення поняття «охоронні правовідносини».

Російський учений В.І. Леушин охоронні правовідносини визначає як такі, що виникають на основі охоронних норм і правопорушень. Вони зв'язані (поєднані) з реалізацією юридичної відповідальності, передбаченої в санкції охоронної норми [1, с. 356]. На думку Л.О. Морозової, охоронні правовідносини виникають внаслідок неправомірної поведінки суб'єктів та являють собою реакцію держави на неправомірну поведінку. Мета правоохоронних відносин – захист існуючого правопорядку, покарання правопорушника [2, с. 279].

М.Н. Марченко під такими правовідносинами розуміє правовідносини, які виникають у разі порушення суб'єктивних прав та обов'язків сторін і сприяють їх відновленню [3, с. 360]. На нашу думку, дане визначення є найбільш доцільним під час розгляду охоронних адміністративно-правових відносин, тому що не просто характеризує сам факт порушення, а й зазначає необхідність відновлення порушеного права, повернення особи в початковий (тобто до порушення) стан.

Проте юридична наука не обмежується вищеведеними дефініціями. Так, К.С. Бельський вважає, що охоронні відносини також можна визначити як право одного громадянина вимагати від іншого (правопорушника) припинення неправомірних дій. Такий громадянин ніби стає «поліцейським» на даний момент, і самі правовідносини набувають владно-охоронних рис [4, с. 109]. Аналізуючи такого роду правовідносини, В.І. Новосьолов писав, що це «квазівладні відносини», в яких один громадянин у

силу приписів правових норм має право пред'являти обов'язкові для виконання вимоги іншому громадянину, а останній ці вимоги зобов'язаний виконати [5, с. 29]. Наведені визначення схожі між собою і характеризують охоронні відносини як відносини, які забезпечують правопорядок у державі, захист прав і свобод людини і громадянина від порушення, сприяють виявленню та припиненню правопорушень, поверненню особи в початковий правовий стан. А особа, яка вчинила правопорушення, повинна нести відповідальність.

О.І. Харитонова проводить паралель охоронних правовідносин із регулятивними й зазначає, що регулятивні адміністративно-правові відносини є формою втілення (реалізації) норм адміністративного права, а охоронні адміністративно-правові відносини виникають у випадку порушення останніх, виступаючи втіленням реакції держави (публічної влади) на негативну (відображену у правовій нормі) поведінку учасника адміністративних відносин [6, с. 327]. Звичайно, охоронні правовідносини тісно пов'язані з регулятивними, їх постійний зв'язок простежується протягом усього їхнього існування. Проте не можна вважати, що охоронні правовідносини є логічним продовженням регулятивних правовідносин. На нашу думку, така позиція є хибною, тому що охоронні правовідносини мають власні ознаки, виникають на притаманних їм підставах, мають власну мету й завдання, а отже, і власне місце в системі права.

В юридичній літературі по-різному підходять до визначення моменту виникнення охоронних правовідносин. М.І. Бажанов вважає, що охоронні правовідносини виникають із моменту вчинення будь-яким суб'єктом правопорушення (злочину, адміністративної чи дисциплінарної провини) [7, с. 25]. На нашу

думку, найбільш доцільною дефініцією є позиція, за якою виникнення охоронного правовідношення пов'язують із початком певних юридичних дій із притягнення особи до відповідальності. Це можна пояснити таким чином: з одного боку, сам факт учинення правовідношення можна вважати початком виникнення охоронних відносин, а з іншого – на практиці не всі правопорушення виявляються й розкриваються. Існує так звана латентна злочинність, тобто злочинність, яка не виявлена правоохоронними органами. А процесуальні дії вчиняються лише щодо виявлених злочинів, отже, й охоронні відносини виникають із початком вищенаведених дій.

Загальновідомо, що серед підстав юридичної відповідальності виділяють формальну та юридичну. В охоронних правовідносинах підставами юридичної відповідальності є наявність формально визначеного правила поведінки, що закріплює склад правопорушення (формальна підстава), та рішення правозастосовного державного органу, в якому індивідуалізується вид і міра юридичної відповідальності винного за вчинене правопорушення (юридична підстава).

На нашу думку, підставою виникнення юридичної відповідальності в охоронних правовідносинах за участю судів є неправомірна поведінка чи правопорушення, що посягає на встановлений порядок судочинства й судоустрою та перешкоджає нормальній діяльності суду. Це може проявлятися в різноманітних правопорушеннях норм адміністративного, трудового, цивільного та іншого права, неявиці особи на виклик до суду, винному порушенні суддею своїх професійних обов'язків тощо.

Юридичною підставою таких правовідносин у діяльності суду є також рішення (вирок) суду, що визначає вид і міру покарання, винесене щодо конкретної особи, яка вчинила правопорушення (злочин).

Не менш важливим є визначення основної мети та завдань охоронних правовідносин, тобто їх спрямованості. В.К. Бабаєва визначає мету правоохоронних відносин, яка полягає в захисті існуючого в суспільстві нормального порядку відносин, покаранні правопорушника. У межах охоронних правовідносин відповідач відшкодовує завдану матеріальну шкоду, на правопорушника накладається штраф, злочинець притягується до кримінальної відповідальності, засуджений відбуває покарання в місцях позбавлення волі тощо [8, с. 415]. Виходячи із призначення судової влади, основним призначенням охоронних правовідносин у діяльності суду є забезпечення належного здійснення правосуддя, яке досягається за рахунок дотримання законності і правопорядку під час розгляду й вирішення справ. Осіб, які порушують такі нормальні відносини, суду потрібно притягати до відповідальності.

Особливого розгляду, на нашу думку, потребують і відносини, які виникають у самому суді, а саме відносини із притягнення до дисциплінарної відповідальності суддів.

Спірним в юридичній літературі є й момент припинення охоронних правовідносин. Так, К.В. Мількова вважає, що із фактом набрання чинності ін-

дивідуальним актом не можна пов'язувати момент припинення охоронних правовідносин. Автор аргументує це тим, що й після набрання чинності таким актом продовжують існувати охоронні відносини. Таким чином, момент закінчення (припинення) правоохоронного відношення можна пов'язувати лише з фактом повного виконання зобов'язаним суб'єктом покладеного на нього (юрисдикційним органом) юридичного обов'язку [9, с. 34]. На нашу думку, позиція К.В. Мількової краще розкриває суть охоронних правовідносин. Дійсно, винесення й набрання чинності індивідуальним актом не можна назвати логічним кінцем вищенаведених правовідносин. Ніхто не може прогнозувати, яка поведінка буде у правопорушника після винесення щодо нього акту. Існує ймовірність того, що він ухилитиметься від покладеного на нього обов'язку, а тому виникає необхідність виконати рішення у примусовому порядку. Отже, потрібно забезпечити виконання зобов'язання, а це можна вважати продовженням охоронних правовідносин.

Особливістю охоронних правовідносин можна визначити й те, що їх дія охоплює всю владно-управлінську сферу. Виявом державно-владних повноважень може слугувати застосування заходів державного примусу, розгляд скарг громадян, накладення адміністративних стягнень, призначення кримінальних покарань тощо. Отже, зазначені вище суб'єкти правоохоронних відносин наділені відповідними юрисдикційними повноваженнями щодо вирішення конкретних юридичних справ.

Охоронні правовідносини, як і будь-які інші правовідносини, можна класифікувати. Так, провівши аналіз сучасної теорії та практики, П.В. Онопенко робить висновок, що існують внутрішні й зовнішні правоохоронні функції держави. Внутрішніми правоохоронними функціями держави є функція охорони прав і свобод особи і громадянина та функція забезпечення правопорядку.

До зовнішніх правоохоронних функцій відносять участь України в охороні прав і свобод особи на міжнародній арені та участь України у підтримці міжнародного правопорядку [10, с. 49].

В основу підстав для класифікації охоронних адміністративно-правових відносин, які виникають у діяльності суду, покладемо їх зміст, ступінь визначеності, напрям реалізації тощо.

Виділяють прості і складні охоронні правовідносини. Простими є відносини, які виникають між двома суб'єктами. Як приклад можна навести відносини, що виникають між судом та особою-правопорушником. Складними визнаються ті відносини, які виникають між трьома чи більше суб'єктами. Такими відносинами, на нашу думку, є відносини із притягнення судді до дисциплінарної відповідальності. Найчастіше відносини в суді є складними. Це пов'язано із процесуальною формою провадження справ.

Виділяють загальні й конкретні правовідносини. Підставою поділу правовідносин на загальні та конкретні є характер їхнього змісту [11, с. 601].

Загальними є такі правовідносини, учасники яких мають однакові суб'єктивні права й несуть однакові обов'язки. Регулювання таких відносин здійснюється на основі загальних норм права. Конкретними є відносини, які виникають із певного юридичного факту. Це може бути вчинення різного роду правопорушення, наприклад, правопорушення, які підлягають розгляду в судовому порядку, чи порушення особою порядку проведення судового засідання.

Критерієм розмежування на абсолютні й відносні правовідносини є ступінь визначеності суб'єктів правовідносин [11, с. 601].

Абсолютні правовідносини, як зазначає Я.М. Шевченко, мають місце тоді, коли уповноваженому суб'єкту протистоїть необмежене коло осіб, від яких уповноважена особа може вимагати виконання певних обов'язків, у тому числі утримуватися від порушення її прав та законних інтересів. Таким є право власності, де саме власник може вимагати від усіх інших утримуватися від дій, які порушували б його право власності [12, с. 69-70].

Відносними є такі правовідносини, в яких визначено дві сторони, і ці сторони наперед відомі. Таким чином, в охоронних правовідносинах за участю суду однією стороною обов'язково є суд, а іншою – особа, яка вчинила правопорушення, злочин, дисциплінарний проступок і притягується до відповідальності.

Залежно від напрямку реалізації охоронні правовідносини, як вважає О.І. Харитонова, поділяються на правовідновлюючі, компенсаційні та каральні [13, с. 84-85]. На нашу думку, виділення таких правовідносин прямо пов'язане з основним призначенням юридичної відповідальності та її функціями. У цьому аспекті І.А. Сердюк зазначає, що, зважаючи на особливість юридичного змісту правоохоронних відносин, за якою їх зобов'язана сторона (фізична або юридична особа, яка вчинила правопорушення), відповідно, наділяється кореспондуючими юридичними правами та юридичними обов'язками державного органу, посадової чи службової особи цього органу суб'єктивними юридичними правами та суб'єктивними юридичними обов'язками. Такі суб'єктивні обов'язки правопорушника можна розглядати крізь призму правовідновлюючих, компенсаційних та каральних правовідносин [14, с. 181]. Правовідновлюючими охоронними правовідносинами можна вважати відносини, пов'язані з добровільним виконанням особою-правопорушником свого обов'язку. Вони можуть виникати як добровільно, так і у примусовому порядку. Компенсаційними та каральними відносинами є ті відносини, які пов'язані із застосуванням санкцій охоронних норм. Останні два види правовідносин виникають лише за рішенням відповідних державних органів, у тому числі суду, і в межах охоронних норм.

Охоронні правовідносин спрямовані на припинення правопорушень, відновлення порушеного права, застосування до правопорушників заходів примусу, що тягне для правопорушника певні обмеження. Охо-

ронні правовідносин тісно пов'язані з юридичною відповідальністю. Доцільно згадати думку Є.В. Невмержицького про те, що юридична відповідальність державного службовця – це правові наслідки примусового характеру, що застосовуються за порушення норм права у зв'язку з невиконанням або неналежним виконанням службових обов'язків. Державний службовець може нести дисциплінарну, цивільну, адміністративну або кримінальну відповідальність. Кожна з них залежить від характеру протиправних дій і рівня їх громадської безпеки [15, с. 38].

У діяльності суду як охоронні правовідносини потрібно, перш за все, виділити провадження із притягнення до дисциплінарної відповідальності суддів.

І.Л. Бородин стверджує, що дисциплінарна відповідальність державних службовців – це окремий вид юридичної відповідальності, що полягає в накладенні дисциплінарних стягнень на державних службовців згідно з чинним законодавством [16, с. 94]. Д.М. Овсянко вважає, що дисциплінарна відповідальність – це застосування заходів дисциплінарного впливу до державних службовців у порядку службового підпорядкування за винні порушення правил державної служби, не переслідуваних кримінальним законом [17, с. 173]. Суддя як особливий суб'єкт права притягується до дисциплінарної відповідальності в особливому порядку. Порядок притягнення до відповідальності відрізняється підставою, порядком накладення, колом осіб, які притягують до відповідальності, видами стягнень, порядком оскарження.

Дисциплінарна відповідальність суддів як вид юридичної відповідальності, на думку С.В. Подкопаєва, полягає в покладенні на правопорушника суддівської дисципліни несприятливих позбавлень морального, матеріального й організаційного характеру та є одним із засобів забезпечення відповідності діяльності й поведінки суддів професійним стандартам (суддівській дисципліні) [18, с. 14-16].

Отже, з вищевказаного можемо визначити основні ознаки охоронних відносин, які виникають у діяльності суду: за своєю природою є управлінськими, оскільки однією зі сторін цих відносин є суб'єкт, наділений державно-владними повноваженнями щодо іншої сторони. У нашому випадку таким суб'єктом постає суд, який здійснює повноваження щодо розгляду й вирішення справ; характеризуються застосуванням державного примусу, який полягає в настанні несприятливих для особи наслідків особистого (позбавлення чи обмеження волі), майнового (накладення штрафу, відшкодування збитків), організаційного та іншого характеру. Державний примус може бути застосований і до самого судді у випадку притягнення його до дисциплінарної відповідальності; моментом виникнення таких правовідносин можна вважати початок вчинення певних юридичних дій із притягнення особи до відповідальності, а моментом припинення – повне виконання порушником покладеного судом обов'язку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Теория государства и права : учебник [для юрид. вузов и ф-тов] / под ред. В.М. Корельского и В.Д. Перевалова – М. : Норма – Инфра-М, 1997. – 570 с.
2. Морозова Л.А. Теория государства и права : учебник / Л.А. Морозова. – М. : Юристъ, 2002. – 414 с.
3. Марченко М.Н. Теория государства и права : учебник / М.Н. Марченко. – М. : Юридическая литература, 1996. – 432 с.
4. Бельский К.С. Полицейское право : лекционный курс / под ред. А.В. Куракина. – М. : Изд-во «Дело и Сервис», 2004. – 816 с.
5. Новоселов В.И. Граждане как субъекты советского административного права / В.И. Новоселов // Субъекты советского административного права. – Свердловск, 1985. – С. 26–37.
6. Харитоновна О.І. Адміністративно-правові відносини: концептуальні засади та правова природа : дис. докт. юрид. наук : 12.00.07 / О.І. Харитоновна. – О., 2004. – 435 с.
7. Бажанов М.И. Уголовное право Украины. Общая часть / М.И. Бажанов. – Днепропетровск : Пороги, 1992. – 167 с.
8. Теория государства и права : учебник / под ред. В.К. Бабаева. – М. : Юристъ, 2002. – 592 с.
9. Милькова К.В. Особливості змісту охоронних правовідносин / К.В. Милькова // Вісник Академії адвокатури України. – 2009. – № 1 (14). – С. 32–36.
10. Онопенко П.В. Правоохоронні функції держави України / П.В. Онопенко. – К. : Варта, 2003. – 128 с.
11. Скакун О.Ф. Теорія держави і права : підручник / О.Ф. Скакун ; пер. з рос. – Х. : Консум, 2001. – 656 с.
12. Цивільне право України. Академічний курс : підручник : у 2 т. – Т. 1. Загальна частина / А.Ю. Бабаскін, Т.В. Боднар, Ю.Л. Бошицький та ін. ; за заг. ред. Я.М. Шевченко. – К. : Ін Юре, 2003. – 520 с.
13. Харитоновна О.І. Адміністративно-правові відносини: концептуальні засади та правова природа : дис. докт. юрид. наук : 12.00.07 / О.І. Харитоновна. – О., 2004. – 435 с.
14. Сердюк І.А. Основи теорії правоохоронних відносин : монографія / І.А. Сердюк. – Дніпропетровськ, 2010. – 385 с.
15. Невмержицький Є.В. Деякі проблеми реформування державної служби в Україні / Є. Невмержицький // Вісник Академії прокуратури України. – 2006. – № 1. – С. 38–40.
16. Бородін І.Л. Дисциплінарна відповідальність та дисциплінарне провадження / І. Бородін // Право України. – 2006. – № 12. – С. 93–97.
17. Овсянко Д.М. Государственная служба Российской Федерации : учеб. пособие [для студ. юрид. ф-тов и ин-тов] / Д.М. Овсянко ; отв. ред. Г.А. Туманов. – М. : Юристъ, 1996. – 208 с.
18. Подкопаев С.В. Про дисциплінарну відповідальність суддів / С. Подкопаев // Юридичний журнал. – 2005. – № 6. – С. 14–16.